

OM HÖSTEN

I Gunnar Ekelöfs "Om hösten" bryter sig på ett fascinerande vis temata ur hans tidigare samlingar, Sent på jorden, Dedikation, Färjesång och Non Serviam. Den nya samlingen är en slags reflektor, som i förtälat ljus återspeglar skilda strålningsfenomen i en intensivt enhetlig — endast akenbart splittrad — diktargärning.

Jag tror ingen diktare på svenskt språk med lika stark personlig insats, med en så genomgripande trotsinställning kämpat mot ett horror vacui som Gunnar Ekelöf. Denna kamp har varit i så hög grad karaktärsbestämd att frågan om seger eller nederlag icke i vedertagen mening varit den avgörande. En seger har inrymt nederlag och nederlaget seger. De har blivit likvärdiga. Denna likvärdighet har Ekelöf nått genom en andlig insats utan pardon. Den betyder självfalet en seger. Och den omutliga kampen meddelar intrycket av morallsk storhet, då vi blir vittne till det nödläge som diktaren erfarit som en skoningslös primärfaktor närvarande i allt han upplever.

Gunnar Ekelöf har i ett uttalande förklarat att han finner varje försäkras, som inte tar ett bottenläge i betraktande, ihållig. Anmälaren erinrar sig icke den precisa ordalydelsen, men ändemikenigen var den angivna. Uttalandet ger Ekelöfs patos, dess djupa engagemang i hans egen och otaliga medmänniskors blistra tro på (eller mistro till) verkligheten. Men detta uttalande markerar också

GUNNAR EKELOF: Om hösten.
Bonniars.

en begränsande sida hos diktaren. Ty det finns diktare — som icke är "ihålliga" — utan denna premis av ödslighet och tomhet. Denna premis finns visserligen i nästan all betydande modern dikt (med ofta katoliciserande tendens), men därför hotar den att bli en farlig dogm för just vår tid, som saknar instinktomedelbarhet och gärna — alltför gärna — uppger sig sakna den. Vad jag här vill betona är att ihållighetsmisstanken ligger så nära till hands i vår tid att den lätt blir skevögt orättvis mot dikt, vars utgångsläge icke är ett bottenläge, utan ett annat: förtroendet, anammandet, vad man så vill kalla det. Om jag här framhåller att Ekelöfs dikt ej är naiv (i god Schillersk mening), utan sentimental (även det i god Schillersk mening), liksom det allra mesta i modern dikt, så vill jag därmed endast betona att hans genialitet icke hindrar att det finns upplevelsefält han saknar blick för. Rättvisare vore väl att säga: hans inre problematik har tagit honom helt i sin tjänst och fordrat av honom en viss art av blindhet. Men denna blindhet är han medveten om: ja, man kan säga att det är den som skapar själva nödläget i hans psyke. I den utomordentligt sfäriskt mättade, halvuttalade, förväntansfulla och tillbakaskyggnande balladen "En ros från Allmog" finner man de öppet förklarande orden:

Att se och älska, inte röra och älska
vem tvang mig till det? Inte feghet
men egen klivenhet. Inte en brist
på djupa eller varma känslor, men
ett övermått av bottenfruset hetal
Kvald mellan ensamheter: den från
havet

som är en inre ensamhet, och den
bland människor
som är en yttre — sliten mellan
hästar!

Denna karaktärsituation (av klivenhet) är representativ för den moderna människans "sentimentalitet", hennes flykt till det ofullbordade för att undgå det fullbordades besvikelserön. Vore diktaren helt hänslagen skulle han i alla fall erfara klivenheten och nu ännu mer smärtsamt spitrande än om han stannar vid ett "se och älska". Ty denna klivenhet är priset med vilken han betalar sitt abnormt uppförstörade medvetande, sitt kvalfullt födande och — döende — perspektivseende. Den citerade strofen slutar med de dunkeltydiga orden: "Min skuld är oskuld". Vad här är subjekt, vad objekt, kan man tveka om. Men i varje fall står förbindelsen klar, den mellan skuld och oskuld. Här antyds en ekvation, som icke är löst, därför att den är uppställd. Ty den enda lösningen vore att ekvationen aldrig ställts upp, en lösning, kanske oäkompilig för den moderna människan, men, om den vore möjlig, icke i absolut mening ihållig. Vi måste akta oss att utdöma den omedelbarhetens oskuld som var t. ex. Manon Lescauts, därför att den är omöjlig för oss. Oskuld är bara det som varken är skuld eller oskuld. Gunnar Ekelöf är som diktare i högsta grad representativ för det slag av människor, som upplever denna skuld-oskuldskonflikt. Men det finns helt visst sådana, som icke upplever den (i varje fall ej med sådan styrka) och jag tror ej det här är fråga om bara okänsliga och slöa. Det finns en art av människor, som icke i första hand är dömande, varken mot sig själv eller andra, men deras röst når inte långt i detta nu, de är en anomali i vår tid. Men de representerar där-

för inte något ihålligt, utan svarare en kraft som bjuder.

Ekelöf har en strof i Färjesång, som uttalar denna otdsenliga fordran förbi den "livets migrän och våra själers halvsynthet", som betecknar hans bottenperspektiv på tillvaron:

Låt mig få gå här, på väg att gå,
och vara vän med träden,
med havet och stenarna, regnet och
solen,
utan skyldighet, utan förbindelse,
utan fordran och utan skuld:
Ensam för mig.

Detta var kanske bara en önskedröm i sin sista diktsamling har Ekelöf kastats tillbaka från denna drömda önskan till en verklighet, där dödsmedvetandets dova trumma dunkar någonstans i bakgrunden. Samlingen är komponerad så, att dikter från början av trettio-talet passats in bland senare och därtill har gamla temata varierats och omarbetats. "Om hösten" är därför ingen produkt, som tillåter en att konstatera en bestämd förändring hos diktaren. Men själva valet av tidig tematik och helhetstonen över samlingen avslöjar vad Ekelöf betraktar som "grundläggande" för sin upplevelse och som helhet kastar samlingen ett ljus över den senare Ekelöf.

Flykten från och flykten in i ensamheten ger den rytmiska växlingen hos Ekelöf. Men i grunden är det icke ensamhetsproblemet som ger den djupaste oron åt hans dikter. Hans lyriks hälsa möter vi i ett modigt accepterande av ensamheten i den mån den betyder ärlighet. Ärlighetsbehovet och -kravet blir det utslagsgivande i hans inställning. Någon konflikt ger inte ensamhetskänslan upphov till, så länge den är väg för ärligheten. Ekelöfs lyrik är utpräglad hel, samlad, icke splittrad. Det splittrade intryck hans tidigare

diktsamlingar, tagna i ett, kunnat göra, har berott på hans suggestiva konstnärliga målsättningar åt skilda håll, ett sökande efter möjligheterna. Den sista diktsamlingen visar att han inte längre har behov av experiment. Den vilar tryggt på ett postament av personlig, naken erfarenhet, på en slags posthum oskuld med ångesten, saknaden och dödsängingen som huvudgård.

Det finns många dikter i "Om hösten" av en svårdefinierbar elegiskt dansande art, dikter, som visar Ekelöf på höjden av lyriskt skapande. Avdelningen "Dikter vid skilda tillfällen" är ingalunda en provkarta på disparata tillfälligheter, utan ger en noga genomkomponerad helhet av grundtemata hos diktarén. Man kan säga, att det som till äventyrs gjort ett något lösligt intryck hos honom här skalats bort och kvar har blivit den lyriska ouvertyren utan den dramatiska utveckling han förr ibland krävde av sin lyrik.

Men hur genomskingligt avklarnad Ekelöfs form än är, hur lätt och avspänd, så betyder det dock ej att hans lyrik någonsin skulle vara omedelbart lättillgänglig. Man möter en linje av oroande perspektiv eller radikal förkortning av det utsägbara, eller en paradoxitet, som kräver en utpräglad aktivitet av den som vill lyssna. Som exempel kan dikten "Om hösten" — med samma namn som hela samlingen — citeras:

Om hösten, om det höstliga
Om den sena blålockan och surkullan
Om att se och ändå ingenting skyla
därför att ingen avsikt
Om att låta sig älska
och låta sig älskas
därför att ingen kärlek
Om att icke
sjunger trasten sin sena sång.

Ytligt kan förkortningarna något erinra om Björling, men rytmen med stämningen kulminerande kring

den bejakade negationen i slutraderna är fullständigt Ekelöf i det helande perspektivet av en höststoppgivenhet. Ekelöf har en speciell förmåga att notera sina intryck sakligt och vardagligt, men denna ton av oanspänd vardag får hos honom alltid en svängning, ej av högtid, men av en slags "låg"-tid, helt skild från vardagens begränsning. Man kunde kalla det en ton av dagenefter-frihet, trivialt sagt, men inte trivialt till sin betydelse. Raderna

Hur klingade inte den billiga stålsträngen som silver

hämtade ur en dikt "Icke jag" kan också tillämpas på diktarén själv med hänsyn till den stil av lockedyrbar (och just därför dyrbar) äkthet han gjort till sin.

Konstruktionens refererande enkelhet, men betydelsens starka komplikation ger följande dikt, som inleder Abstrakta variationer, en egendomligt Stagnellansk spekulativ hållning:

PSYKE

I rymden vid källan har en tanke stannat
med huvudet lutat mot marmorkyla
I gräsmattan av tecken, bland
könlösa
blommor lika siffror vilar hon foten.

Hon formulerar källan — med ögat flyende
mot kvällens perspektiv som blekande djupnar
berövad allt liv. Men ljuset över marmorn
har ådror av blått och dagrar av begrundan.

Trestämmigt klingar ett teorem ur fjärran
vars toner skymningen långsamt för undan.

Intrycket dikten gör kan vara olika hos skilda läsare. På mig har den effekten av en mardröm i sin på något sätt parodiska idealotörlighet, i sin kosmiskt dödslika frusenhet, där ljuset endast finns i "ådror av

blått och dagrar av begrundan". Slutraderna kunde fåna en aktuell tolkning i det nonfigurativas förhäxadade toner som "skymningen (kulturskymningen?) långsamt för undan". En hymn till intellektualismens könlösa satanism! Dikten påminner om en tavla av Chirico med dess spöklikt avslöjande långa, tomma skuggor. Den synes mig ge civilisationens konstruktiva, "arkitektoniska" medvetande i dess verkliga, allt annat än lekfulla konsekvens. De abstrakta variationer (dödsmedvetandet?) som följer efter denna dikt i samlingen verkar på mig frätande i sin horrör. Ekelöf har intensivare än de flesta upplevt de sterila anvisningarna i moderna konstuppfattning.

Detta har fört Ekelöf till en central upplevelse: en gudstro. I samlingen Färjesång stiger denna tro fram:

På ingenting kan jag tro
utom på Gud
— hur kan jag då tro!

Blott att han finns
så som han fattas mig.

I den nya samlingen finns en dikt, som är mångtydig, men som kan lojkas som hans verklighetsupplevelses motivering av denna tro på Gud. Tolkningen beror på vad man inlägger i det "dig", som avslutar strofen. Jag har i detta "dig" sett ett pronomen för Gud. Dikten heter helt enkelt "Nedtecknat", en antydning om att det här är fråga om ett spontant diktat:

Liksom i en orkester, vars instrument blänker i rampljuset, en violinist plötsligt reser sig upp och spelar ursinnigt, utan sammanhang med det hela,

vid foten av en stor pelarbasun, så sjuder ifrån mig en stor förtvivlan.

Och liksom en emigrant, som stiger av läget vid havsstranden, där jorden slutar, med blicken söker barkassen som skall föra honom ut till oceanångaren

vars många ljus speglar sig i havet, så söker min blick den mörka, bärande punkt som finns överallt men som är vansinne överallt utom i dig.

Dikten är byggd på två liknelser, utan yttre sammanhang, men med inre: det av någonting som skiljer sig ur det hela, bryter sig ut i flykt och förtvivlan och kastar sig ut på en väg till det okända, det centrum, ifrån vilket kaos kan te sig som ett kosmos. Dikten är av central betydelse hos Ekelöf. Den är ett uttryck för den längtan och strävan till det omvända perspektiv, som man så ofta möter i hans lyrik, men som knappast någonstans fått en så personligt avgörande accent som här.

En lång, tematiskt tidsupphävande dödsdröm "Röster under jorden" ger Ekelöf på flykt ut till medvetandets förgårdar, nära själva gränslösheten för vårt förnimmande. Fantasin känner man igen från förr. I den finns ett drag av rastlös otillfredsställelse av udda överblivenhet, som manar fram en avgrundslig tomhet. Dikten har starkt självbiografiskt intresse, men konstnärligt har den kanske ett för-mycket av romantisk suggestivitet. Den söker något i egentlig mening alltför bottenlöst i ett uppjagat tempo. Något outlöst förnimmer man i slutradernas trötta konstaterande: "Jag längtar från den svarta rutan till den vita. / Jag längtar från den röda träden till den blå."

Ekelöfs föregående diktsamlingar har en starkare vital puls, en djärvare resning. Men "Om hösten" verkar intimare, mer mänskligt nära sin upphovsman. Det finns en ökad värme i denna samling, mindre medveten demoni, mer smärta, mer försoning och större fasthet. Här finns ett förvandlingstema av gyllene utstråkning.